

ΦΟΙΒΟΣ Ι. ΠΙΟΜΠΙΝΟΣ

Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς ναὸς καὶ ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς

Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς ναὸς καὶ ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς^[*]

Στὴ Μαρία Παπαϊωάννου

Ἀρχικὰ οἱ ναοὶ ἦταν ἀπλὴ ἀπομίμηση τοῦ μυκηναϊκοῦ μεγάρου^[1] καὶ γι' αὐτὸ εἶχαν μόνο δύο κίονες στὴν πρόσοψή τους μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων. Οἱ ναοὶ αὐτοὶ ὀνομάστηκαν ναοὶ ἐν παραστάσιν (templum in antis). Ἀπ' αὐτοὺς σημαντικότεροι γιὰ τὴν ποικιλία τῆς διακόσμησης τῶν παραστάδων ἦταν ὁ ναὸς τῆς Θέμιδος στὸν Ραμνούντα καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς στὸ Σούνιο.

Μὲ τὸ πέρασμα ὅμως τῶν χρόνων, οἱ ναοὶ κοσμήθηκαν μὲ περισσότερους κίονες. Πρῶτα προστέθηκαν δύο ἀκόμα κίονες, καὶ οἱ ναοὶ ὀνομάστηκαν *πρόστυλοι*. Ἀργότερα ἡ διάταξη αὐτὴ τῶν κίωνων ἐπαναλήφθηκε καὶ στὴν ὀπίσθια, στενὴ πλευρὰ κάποιων ναῶν ποὺ ὀνομάστηκαν *ἀμφιπρόστυλοι*. Ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα πρόστυλων ναῶν εἶναι ὁ ναῖσκος ἢ θησαυρὸς τῶν Γελῶν στὴν Ὀλυμπία καὶ τὸ Ἀρτεμῖσιο στὴν Ἐπίδαυρο. Γνωστότατο δείγμα ἀμφιπρόστυλου ναοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ *πρόστυλοι* καὶ *ἀμφιπρόστυλοι* ναοί, ποὺ συνήθως ἦταν κτίσματα μικρῶν διαστάσεων, ὀνομάζονται *ἄπτεροι*, ἀφοῦ δὲν ἔχουν πτερὰ.

Πτερὸν ἢ ἄλλως περιστάσιν ἀποκαλοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὴν περὶ τὸν ἀρχαῖο ναὸ κιονοστοιχία. Πτερὸ κατέληξε ὥστόσο νὰ ἀποκαλεῖται κυρίως ἡ ἐξωτερικὴ κιονοστοιχία κατὰ μῆκος καθεμιάς ἀπὸ τὶς πλαϊνὲς πλευρὲς τοῦ ναοῦ. Πτερὰ ἐπομένως ἀπέκτησαν οἱ ναοὶ ὅταν ἀρχισαν, κυρίως τὸν ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα, νὰ μεγεθύνονται, ὅποτε αὐξήθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν κίωνων στὶς στενὲς πλευρὲς τοῦ κτίσματος, καὶ οἱ μακρὲς πλευρὲς ἀπέκτησαν κι αὐτὲς κίονες. Ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κίωνων ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τῆς πρόσοψης, οἱ ναοὶ κατατάσσονται σέ: *τετράστυλους*, δηλαδὴ σὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν τέσσερις κίονες στὴ στενὴ πλευρὰ τους (ὅπως ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς στὴ Λίνδο τῆς Ρόδου), *πεντάστυλους* (ὅπως ὁ ναὸς στὸ Θέρμο τῆς Τριχωνίδας), *ἑξάστυλους* (ὅπως ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο καὶ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος στὶς Βᾶσσεσ)^[2], *ἐπτάστυλους* (ὅπως ὁ ναὸς τοῦ Διὸς στὸν Ἀκράγαντα), *ὀκτάστυλους* (ὅπως ὁ Παρθενώνας στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν), *ἐννεάστυλους* (ὅπως ἡ «Βασιλική» στὴν Ποσειδωνία τῆς Κάτω Ἰταλίας), *δεκάστυλους* ἢ καὶ *δωδεκάστυλους*. Ὁ *περίστυλος* ναός, ἐκεῖνος δηλαδὴ ποὺ εἶχε στὶς τέσσερις πλευρὲς του πτερὰ ἢ κιονοστοιχίες ὀνομάστηκε, *περίπτερος* καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχαιότερη μορφὴ τῶν κλασικῶν τύπων τοῦ ἐλληνικοῦ ναοῦ. Οἱ *περίπτεροι*

Πληροφορίες

Φοῖβος Ι. Πιομπίνος

[Προβολὴ πλήρους προφίλ](#)

Σελίδες

[Ἀρχικὴ σελίδα](#)

[Ἡ γένεση τῶν μορφῶν](#)

[Οἱ διακρίσεις τῶν ὑλικῶν μορφῶν καὶ τὰ χαρακτηριστικά τους](#)

[Ὁ ἄνθρωπος καὶ οἱ λοιπὲς φυσικὲς μορφές](#)

[Περὶ τῆς μοναδικότητος τῶν μορφῶν](#)

[Περὶ δυσμορφίας καὶ τερατομορφίας](#)

[Σκέψεις πάνω στὴν ἰσοτιμία τῶν φυσικῶν μορφῶν](#)

[Ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργὸς ὑλικῶν μορφῶν](#)

[Ἀπόλλων Σωτήρ, ὁ Ἕλληνας Λόγος](#)

[Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς ναὸς καὶ ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς](#)

[Ἡ Ἑλλάδα ὡς ὀμφαλὸς καὶ ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς](#)

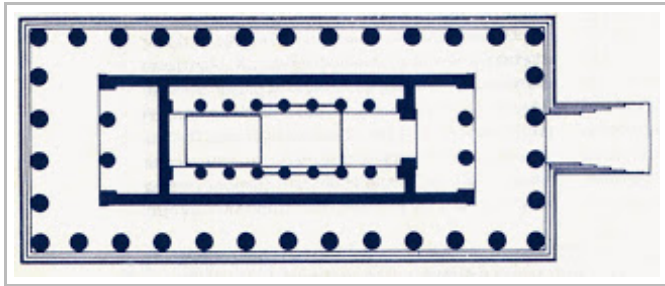
[Ἡ συμβολικὴ παρουσία τοῦ λιονταριοῦ στὴν Ἀργολίδα](#)

[Σκέψεις πάνω στὴ θεματικὴ τῆς ὁρθόδοξης εἰκονογραφίας](#)

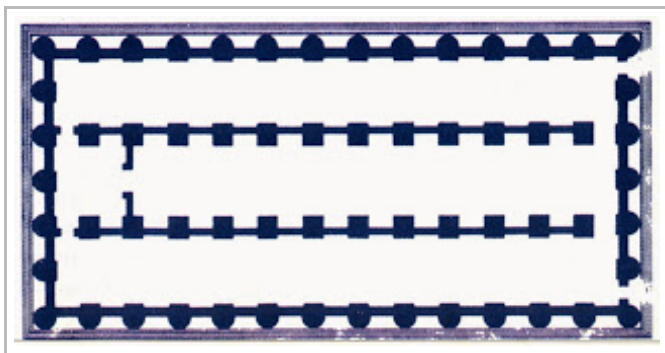
[Ἡ μέσω τῆς τέχνης διαφορετικὴ πνευματικὴ ὀπτικὴ Ἑλλάδας καὶ Δύσης](#)

[Σκέψεις πάνω στὶς διαφορὲς μεταξὺ τῆς ἱερῆς εἰκόνας καὶ τοῦ](#)

ναοί ήταν συνήθως *έξάστυλοι*, μερικοί ώστόσο ήταν *όκτάστυλοι*, *έννεάστυλοι* ή καί *πεντάστυλοι*, διακρίνονται δέ σέ τρεῖς κατηγορίες: α) τούς *μονόπτερους* β) τούς *δίπτερους* καί γ) τούς *ψευδοδίπτερους*. Υπάρχει συνήθως καί μία τέταρτη, αλλά σπανιότερη, κατηγορία: οί *ψευδοπερίπτεροι*.

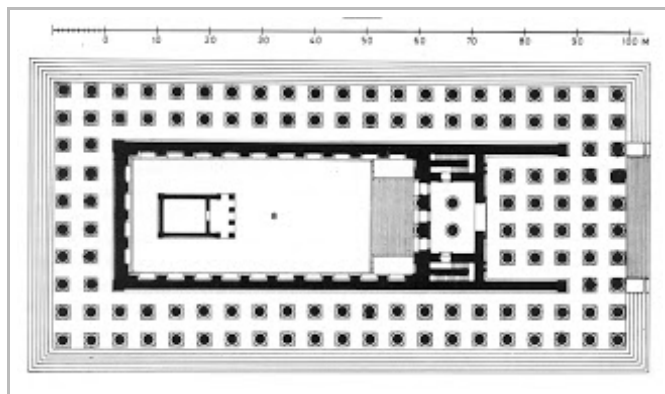

Κάτοψη τού *έξάστυλου* ναού τού Διός στήν Ολυμπία.

Κάτοψη τού *έπτάστυλου*, *ψευδοπερίπτερου* ναού τού Διός στόν Ακράγαντα.

Συνήθως οί περισσότεροι ναοί ήταν *μονόπτεροι*, δηλαδή είχαν μίαν *άπλή περίσταση*, ένα μόνο περιστύλιο, όπως γιά παράδειγμα ό Παρθενώνας, τò Θησεῖο κ.ά. Υπήρχαν όμως καί οί *δίπτεροι* ναοί, εκείνοι δηλαδή πού είχαν διπλή σειρά κίονων. Οί *δίπτεροι* ναοί ήταν κατὰ κανόνα *κολοσσιαῖοι* καί *μεγαλοπρεπεῖς*, όπως φέρ' εἰπεῖν τò Όλυμπιεῖο τῆς Αθήνας. Συνήθως κτίζονταν ἀπό τούς Ίωνες τῆς Μικρᾶς Ασίας, όπως γιά παράδειγμα ό ναός τού Απόλλωνος στὰ Δίδυμα ή ό ναός τῆς Αρτέμιδος στήν Έφεσο, τόν όποῖο ἔκτισε τόν ΣΤ' π.Χ. αἰώνα ό ἀρχιτέκτονας Χερσίφρων ἀπό τήν Κνωσό μαζί μέ

Κάτοψη τού *ιονικοῦ* ναού τού Απόλλωνα ΙΙ (περί τò 300 π.Χ.), Δίδυμα, στὰ δυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ασίας.

θηρησκευτικοῦ πίνακα

Σκόρπιες σκέψεις πάνω στήν
έλληνική γραμμή

Apollon Sauveur, le Logos Grec.

Le temple antique grec et l'Aigle
Bicéphale

Réflexions sur la thématique de
l'iconographie orthodoxe

L'art en tant que révélateur des
divergences spirituelles entre la
Grèce et l'Occident

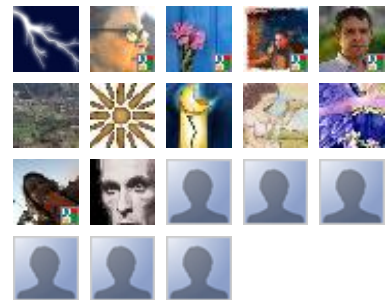
Réflexions sur les différences entre
une icône et un tableau religieux

Αναγνώστες

Γίνετε μέλος αυτού ιστότοπου
Google Friend Connect

Μέλη (18)

Εἴστε ἤδη μέλος; [Σύνδεση](#)

Αρχειοθήκη ιστολογίου

► 2010 (1)

τὸν γιό του Μεταγένη. Πολὺ σπανιότεροι εἶναι οἱ ψευδοδίπτεροι ναοί. *Ψευδοδίπτερος* καλεῖται ὁ ναὸς ἐκεῖνος ποὺ περιβάλλεται, ὅπως καὶ ὁ *μονόπτερος*, ἀπὸ μονή περίσταση ἢ κιονοστοιχία, τῆς ὁποίας, ὅμως ἢ ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ κυρίως οἰκοδομήματος εἶναι τόση ὥστε θὰ ἦταν ἡ ἀπόσταση τῆς ἐξωτερικῆς κιονοστοιχίας ἢ πτεροῦ ἑνὸς κανονικοῦ *δίπτερον* ἀπὸ τοὺς τοίχους, χωρὶς ὥστόσο νὰ ὑπάρχει τὸ δεύτερο, μεσαῖο πτερό. Ὁ ρωμαῖος ἀρχιτέκτονας καὶ μηχανικὸς Μάρκος-Πωλλίων Βιτρούβιος (Marcus Pollio Vitruvius), ποὺ ἔζησε γύρω στὰ χρόνια τοῦ Ἰησοῦ, ἀναφέρει στὸ *Περὶ ἀρχιτεκτονικῆς* (*De Architectura*) δεκάτομο σύγγραμμά του, ποὺ συντάξε μεταξὺ τοῦ 31 καὶ 23 π.Χ., πὼς οἱ *δίπτεροι* καὶ οἱ *ψευδοδίπτεροι* ναοὶ ἦταν συνήθως ὀκτάστυλοι, δηλαδὴ εἶχαν ὀκτὼ κίονες στὶς στενὲς πλευρὲς τους καὶ δεκαπέντε στὶς μακρὲς, ἂν καὶ ὑπῆρχαν καὶ *ἐπτάστυλοι*. Ἐπισητῆς αὐτῆς τῆς ιδιορρυθμίας ὑπῆρξε, πάντοτε κατὰ τὸν Βιτρούβιο, ὁ Ἑρμογένης ἀπὸ τὰ/τὴν Ἀλάβανδα τῆς Καρίας, ὁ ὁποῖος ἔζησε πρὸς τὸ τέλος τοῦ Γ' π.Χ. αἰώνα^[3] καὶ ἀνέγειρε τὸν ναὸ τῆς Λευκοφρυηνῆς Ἀρτέμιδος στὴ Μαγνησίᾳ τὴν ἐπὶ τοῦ Μαιάνδρου. Ἄλλα χαρακτηριστικὰ δείγματα *ψευδοδίπτερων* ναῶν εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος στὶς Σάρδεις καὶ ἕνας ναὸς τῶν Μέσων τῆς Λέσβου. Πρῶτοῦ νὰ κλείσουμε τὸ θέμα αὐτὸ, πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ἐπίσης τὸν τύπο τοῦ *ψευδοπερίπτερον* ναοῦ, στοῦ ὁποῖου τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τῶν πλευρικῶν τοίχων εἶναι ἐνσωματωμένοι κίονες ποὺ δίνουν τὴν ἐντύπωση ψευδοῦς πτεροῦ ἢ περίστασης, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς στὸν Ἀκράγαντα τῆς Σικελίας. Οἱ κίονες τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι κυλινδρικοὶ ἐξωτερικὰ καὶ τετράγωνοι ἐσωτερικά.

Ἐνα ἄλλο εἶδος ναοῦ εἶναι τὸ *μονόπτερον*, ποὺ ἀφορᾷ κυκλικά κτίσματα, χωρὶς σηκό, μ' ἕνα μόνο περιστύλιο. Τὰ κυκλικά αὐτὰ κτίσματα ἀποτελοῦνταν συνήθως ἀπὸ κρηπίδωμα, πάνω στὸ ὁποῖο ἐδραζόταν τὸ περιστύλιο ἀπὸ ἐννέα κίονες ποὺ ὑποβάσταζαν τὸ θόλο τοῦ μνημείου. Στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχε τέτοιο *μονόπτερον*, ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 27 π.Χ. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕναν ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ναὸ ἐννέα κιόνων, ἀφιερωμένο στὴ θεὰ Ρώμη καὶ τὸν αὐτοκράτορα Αὐγούστο. Ἄλλο γνωστὸ *μονόπτερον* στὴ Ρώμη εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἡρακλῆ στὸ Φόρουμ Μποάριουμ (Forum Boarium)^[4].

Ὑστερα ἀπὸ τὴν παραπάνω σχοινωτένη εἰσαγωγὴ περὶ πτερῶν καὶ παρεπομένως περὶ πτερωτῶν ναῶν, τίθεται τὸ εὐλόγο ἐρώτημα γιὰτί οἱ ἀρχαῖοι ὀνόμαζαν ἔτσι τὶς κιονοστοιχίες. Μήπως ἐπειδὴ παρομοίαζαν τὸ ναὸ μὲ πτηνὸ ἔτοιμο ν' ἀπογειωθεῖ, νὰ πετάξει μακριά; Καὶ τί εἶδους πτηνὸ ἦταν αὐτό; Προχωρώντας στὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας ναοδομίας, βλέπουμε πὼς ἕνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικότερα γνωρίσματα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπῆρξε τὸ *τριγωνικὸ ἀέτωμα* ἢ ἄλλιως καὶ *ἀετὸς* καλούμενο, ποὺ πῆρε τὴν ὀνομασίαν αὐτή, καθὼς μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, «διὰ τὸ εἰκέναι *πτέρυξιν ἀετοῦ*». ^[5] Ἦταν ὁ εὐπρεπέστερος στολισμὸς τῶν ναῶν, «τὸ τιμιώτατον καὶ ἐπισημότερον μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ ναοῦ καὶ ἀνῆκε ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἱερὰ οἰκοδομήματα». ^[6]

Ἀέτωμα καλεῖται ὁλόκληρο τὸ *τριγωνικὸ ἐπιστέγασμα* τῶν στενῶν πλευρῶν, δηλαδὴ τῶν προσόψεων, τοῦ ἀρχαίου ναοῦ. Τὰ

ἀετώματα ὀφείλουν τὸ τριγωνικὸ σχῆμα τους στὴ σαμαρωτὴ ἢ ψαλιδωτὴ στέγη τοῦ ναοῦ, δημιουργήθηκαν δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀμφικλινὴ στέγη τῆς ὀροφῆς, ὥστε τὰ ὄμβρια ὕδατα νὰ ἀπορρέουν πρὸς τὶς δύο μακρὲς πλευρὲς, ὅποτε σχηματίστηκαν κάθετοι χώροι ἰσοσκελῶς τριγωνικοί, πάνω ἀπὸ τὶς δύο ἄλλες στενὲς πλευρὲς. Λεῖψανα πρώιμων ναῶν δυστυχῶς δὲν σώζονται πουθενὰ σὲ ὕψος πὺν νὰ φτάνει τὸ ἀέτωμα, καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἀρχαιολογίας στηρίζονται σὲ ἐνδείξεις, τὶς ὁποῖες μᾶς παρέχουν μικρά, πῆλινα ὁμοιώματα, καὶ σὲ ὑποθέσεις. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ ἀπλούστερη μορφή στέγης, πὺν ἀπαντᾷ συχνὰ σὲ ἰδιωτικὲς κατοικίες, ἀλλὰ καὶ σὲ πρώιμους ναοὺς, ὡς ἀπομιμήσεις κατοικιῶν τῶν θεῶν, ἦταν ἡ ἐπίπεδη στέγη. «Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη στέγη, ἐμφανίστηκαν ἤδη μὲ τὸν Θ' π.Χ. αἰῶνα καὶ ἐπικλινεῖς στέγες, ὅπως δείχνουν μελέτες κτιρίων καὶ μερικὰ ὁμοιώματα σπιτιῶν (μεταξὺ ἄλλων στὴ Σάμο καὶ στὴν Περαχώρα). Στους ναοὺς ὡστόσο, μετὰ ἀπὸ τὶς πρώτες τετράκλινες ἢ τρικλινεῖς στέγες (Κόρινθος, Ἰσθμία, Νεμέα), δεσμευτικὴ οἰκοδομικὴ μορφή στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης ἔγινε ἡ σαμαρωτὴ στέγη μὲ κλίση 13-16 μοιρῶν».^[2] Ὁ Πίνδαρος (518 - περ. 438 π.Χ.) ἀποδίδει στοὺς Κορινθίους τὴν ἐπινόηση τῆς σαμαρωτῆς στέγης.

Ναοὶ ἀπὸ λίθους ἀρχισαν νὰ κατασκευάζονται στὴν Ἑλλάδα στὶς ἀρχὲς τοῦ ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα, ἐνῶ συγχρόνως ἐξακολουθοῦσε ἡ οἰκοδόμησις κτισμάτων ἀπὸ ξύλα καὶ ὠμοὺς πλίνθους. Πάντως ἡ οἰκοδόμησις μὲ λίθους ἔδωσε στὸ ἀέτωμα τὴ μεγάλη εὐκαιρία νὰ ἐπικρατήσῃ στὴ ναοδομία. Αἰέτωμα ὀνομαζόταν ἀρχικὰ μόνον τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τριγωνικοῦ τούτου πλαισίου, δηλαδή τὸ ἐντὸς τοῦ τριγώνου -τοῦ αετοῦ- κενό, πὺν ὀνομάστηκε κατόπιν *τύμπανο* τοῦ αετώματος. Σήμερα αἰέτωμα ὀνομάζουμε συνήθως τὶς γλυπτὲς διακοσμήσεις τοῦ *τυμπάνου* τοῦ αετώματος. Παραμένοντας στὴν ὀρολογία πὺν ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὴ λέξη «αετός», τὰ γλυπτὰ τοῦ τυμπάνου ὀνομάζονται *ἐναέτια*, δηλαδή κατὰ λέξη τὰ ἐντὸς τοῦ αετοῦ γλυπτὰ, τὰ δὲ πλάγια *γεῖσα* τοῦ αετώματος ὀνομάζονται *καταέτια*. Σήμερα, ἡ κάτω πλευρὰ, ἡ βάση, τοῦ αετώματος λέγεται *γεῖσο* καὶ στηρίζεται πάνω στὸν *θριγκό* (τὴ *ζωφόρο* μαζί μὲ τὸ *ἐπιστύλιο*). Καὶ οἱ δύο πλάγιες, ἰσομήκεις πλευρὲς τοῦ τριγώνου λέγονται *πιά σίμη*· οἱ κάτω ἄκρες τῆς *σίμης* λέγονται *ὕδρορροες* καὶ ἀπορρέουν συνήθως σὲ *λεοντοκεφαλές*, ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ὁποίων ἀπορρέουν τὰ ὄμβρια ὕδατα. Καὶ οἱ τρεῖς ἄκρες τῆς *σίμης* ἔφεραν διακοσμητικὰ γλυπτὰ στοιχεῖα, συνήθως ἐν εἶδει ἀνθεμίων, μὲ σπουδαιότερο καὶ ἐντυπωσιακότερο ἐκεῖνο τῆς κορυφῆς, τὰ ὁποῖα ὀνομαζόνταν *ἀκρωτήρια*.

Ἡ ἔρις γιὰ τὸν δελφικὸ τρίποδα ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ ἀνατολικοῦ αετώματος

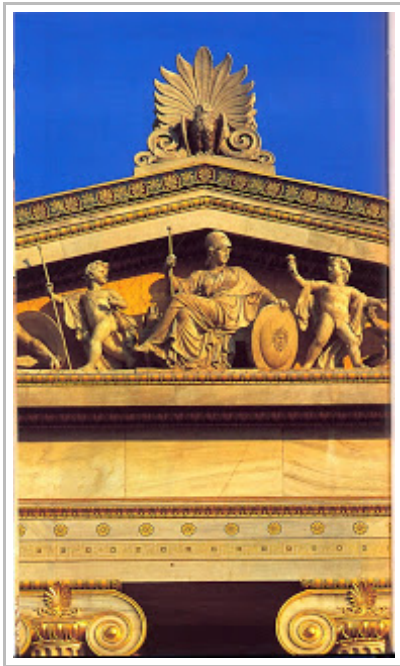
τοῦ Θησαυροῦ τῶν Σιφνίων (525 π.Χ.) στοὺς Δελφοὺς,
 Αρχαιολογικὸ Μουσεῖο Δελφῶν.

Στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία ὑπάρχουν δύο χωρία ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἀέτωμα. Τὸ πρῶτο προέρχεται ἀπὸ τὸν *ΙΓ' Ὀλυμπιονικο* (στ. 29-31) τοῦ Πίνδαρου καὶ ἀναφέρει: «.../ἢ θεῶν ναοῖσιν οἰωνῶν βασιλέα δίδυμον/ἐπέθηκ';...»^[8] ὅπου ἐξυπακούεται, βέβαια, ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν ὄρνεων εἶναι ὁ αἰτὸς καὶ δὴ ὁ δικέφαλος ἀφ' οὗ εἶναι διπλός. Τὸ δεύτερο χωρίο προέρχεται ἀπὸ τοὺς *Ὀρνιθες* (στ. 1109/10) τοῦ Ἀριστοφάνη (453-α' εἰκοσαετία τοῦ Δ' π.Χ. αἰ.) καὶ ἀναφέρει: «Εἶτα πρὸς τούτοις ὥσπερ ἐν ἱεροῖς οἰκήσετε/τὰς γὰρ ὑμῶν οἰκίας ἐρέσομεν πρὸς αἰετόν».^[9] Τοῦτες ἀποτελοῦν τὶς μόνες ἐλληνικὲς γραπτὲς μαρτυρίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες καθίσταται ὀλοφάνερο ὅτι τὸ ἀέτωμα ὑπῆρξε τὸ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν ναῶν. Ἐχουν βέβαια βρεθεῖ ἐλάχιστα πῆλινα ὁμοιώματα οἰκιῶν μὲ ἀετωματικὴ, τρόπον τινά, πρόσοψη, ὅμως χρονολογοῦνται στὸν Η' π.Χ. αἰώνα.^[10] Ἐκτοτε, καὶ κυρίως στὰ κλασικὰ χρόνια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀετώματα, ὅπως προαναφέρθηκε, τῶν ναῶν, ὑπῆρξαν ἀετωματοειδεῖς ἢ ἀετωματικὲς ἐπιτύμβιες στήλεις καθὼς καὶ ἀετώματα σὲ προσόψεις μακεδονικῶν τάφων. Ὅλα ὅμως τὰ ἐν λόγω ἀρχιτεκτονήματα ἔχουν νὰ κάνουν καὶ αὐτὰ μὲ ἐκφράσεις τοῦ ἱεροῦ. Ἐπομένως, στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, τὸ ἀέτωμα –ὅπως ἐπίσης τὰ φανώματα ποὺ ἔφεραν ἀστέρες- ἦταν ἀναπόσπαστο ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο τῶν ἱερῶν οἰκοδομημάτων.

Στὴ συνέχεια, ἡ χρῆση τοῦ ἀετώματος πέρασε στὴν Ἀρχαία Ρώμη. Οἱ Ρωμαῖοι ὥστόσο, οἱ ὁποῖοι θαρρεῖς καὶ εἶχαν σκοπὸ νὰ μειώσουν, νὰ ἐκχυδαῖσουν τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα ποὺ παρ' ὅλ' αὐτὰ ἐξαπλώθηκε, ἔστω καὶ ἔτσι ὑποβιβασμένο, μέσω τῶν λεγεόνων τους, ὡς τὰ πέρατα τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, μιμούμενοι καθετὶ τὸ ἐλληνικόν, υἱοθέτησαν μὲν τὸ ἀέτωμα, πλὴν ὅμως τὸ χρησιμοποίησαν καὶ γιὰ καθαρὰ διακοσμητικοὺς λόγους, ὅπως π.χ. γιὰ νὰ ἐπιστεγάσουν πόρτες, παράθυρα καὶ ἰδιαίτερα κόγχες. Ἀργότερα, στὸν Μεσαίωνα, οἱ δυτικοὶ τεχνίτες μεταχειρίστηκαν ἀετώματα γιὰ τὴ στέγαση κάποιων μερῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἦταν πιὸ ὀξυκόρυφα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα. Ὅμως πρωτίστως ἡ Ἀναγέννηση, κληρονόμος τῆς ρωμαϊκῆς κυρίως ἀρχαιότητος, τὰ παρέλαβε ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὰ ἐξάπλωσε σὲ ὀλόκληρη τὴ Δύση, ὅπου κυριάρχησαν, καὶ μέσω αὐτῆς τὰ χρησιμοποίησε ὁ νεότερος ἐκδυτικοποιημένος κόσμος.

Στὴν Ἑλλάδα ὅπου ἡ δύναμη τῆς παράδοσης ὑπῆρξε ἀνέκαθεν σημαντικώτατη, τουλάχιστον ὡς τὴ λήξη τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου καὶ τοῦ ἐπακόλουθου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ, τὸ ἀέτωμα, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς ἀρχαίας λατρείας καὶ τὸ κλείσιμο τῶν ναῶν της, δὲν χρησιμοποιήθηκε ποτέ, ἐπὶ αἰῶνες, στὴν ἀρχιτεκτονική. Γιατὶ οἱ Ἕλληνες σεβάστηκαν τὴν ἱερότητα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου στοιχείου, καὶ ἄς μὴν τὸ ἔκαναν συνειδητά, ὅπως σεβάστηκαν ἄλλωστε καὶ ἀάμπολλα ἄλλα ἡθῆ ποὺ παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς «ἐθνικοὺς» προπάτορές τους, γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει περὶτρανα, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴ γλώσσα – χρειαζόμαστε ἄραγε εὐλογοφανέστερο πειστήριο;- τὴν ἄρρηκτη, διαχρονικὴ συνέχεια τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅμως δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ τέτοια θέματα. Στὴν Ἑλλάδα, λοιπόν, τὸ ἀέτωμα ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μὴ ἱερῆς

χρήσης οἰκοδομήματα μόλις τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν ξένοι ἀρχιτέκτονες ὅπως π.χ. οἱ δανοὶ ἀδελφοὶ Χριστιανὸς (1803-1883) καὶ Θεόφιλος (1813-1891) Χάνσεν (Hansen) καὶ ὁ Γερμανὸς Ἐρνέστος Τσίλλερ (Ziller, 1837-1893), ποὺ πλαισίωναν τὴν ξενόφερτη βασιλική αὐλὴ τοῦ Ὁθωνα καὶ τῆς Ἀμαλίας, τὸ ἐνέταξαν ὡς ἀρχιτεκτονικὸ μέλος ὃχι μόνο στὰ δημόσια κτίρια ἀλλὰ καὶ στὶς ἀστικές κατοικίες τοῦ νεοκλασικοῦ λεγόμενου ρυθμοῦ. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν ἔργων ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ὀκτὼ ἀετώματα τοῦ κτιρίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα φιλοτέχνησε ὁ διαπρεπὴς στὴν ἐποχὴ τοῦ γλύπτης Λεωνίδας Δρόσης (1834-1882) ποὺ εἶχε πατέρα Βασιλό.

Ἡ νεοκλασικὴ πρόσοψη τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (19ος αἰ.).

Γιατί ὅμως γίνεται λόγος στὴν ἀρχαία ναοδομία περὶ ἀετοῦ καὶ πετρῶν; Καὶ γιατί οἱ Ἕλληνες σεβάστηκαν μέχρι τὰ νεότερα χρόνια τὸ ἀρχιτεκτονικὸ τοῦτο στοιχεῖο;

Τὸ ἀέτωμα ἢ ἀετὸς ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὴν ἐντύπωση τοῦ ἀετοῦ μὲ ἀνοιγμένες τὶς φτεροῦγες του, τὴν ὁποία, ὅπως προαναφέρθηκε, ἔδινε στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες. Ἀλλωστε στὸ τύμπανο τοῦ ἀετώματος, ποὺ τὸ ἔβαφαν συνήθως λαμπρὸ κυανό, πρέπει νὰ τοποθετοῦσαν ἀρχικὰ ἀπλὸ κόσμημα ποὺ ἀκριβῶς παρίστανε ἀετὸ μὲ τεντωμένες φτεροῦγες, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὁ ἀετὸς, «τελειότατος πετεηνῶν» κατὰ τὸν Ὅμηρο,^[11] ἦταν τὸ ἱερότατο καὶ φίλτατο πτηνὸ τοῦ Δία, πατέρα καὶ βασιλέα τῶν θεῶν, τὸν ὁποῖο ἐξυπηρετοῦσε στὰ πάντα καὶ στὸν ὁποῖο ἔφερε τὸν κεραυνὸ ἐναντίον τῶν Τιτάνων.

Ἀρχαῖες παραστάσεις ἀετώματος μὲ διακόσμηση ἀετοῦ δὲν μπόρεσα, μέχρι στιγμῆς τουλάχιστον, νὰ βρῶ, οὔτε γνωρίζω ἂν ὑπάρχουν, ἂν καὶ πολὺ ἀμφιβάλλω. Βρῆκα ὅμως μία τέτοια σὲ ἐλληνικὸ νόμισμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, μιᾶς δηλαδὴ πολὺ ὀψιμης περιόδου. Συγκεκριμένα, σὲ νόμισμα τῆς Πέργης τῆς Παμφυλίας, τῆς ἐποχῆς τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ (98-117μ.Χ.),

εἰκονίζεται, στὴ μία πλευρὰ του, ἡ προστάτιδα τῆς πόλης θεὰ Ἀρτεμις, ἡ καλούμενη Περγαία ἄνασσα, πλαισιωμένη ἀπὸ δύο σφίγγες, στὴ μέση δίστυλου δωρικοῦ ναοῦ, στὸ ἀέτωμα τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει παράσταση αἰετοῦ στραμμένου πρὸς ἀνατολὰς. Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι καὶ ἡ Σφίγγα ἔφερε πτέρυγες αἰετοῦ. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι, ἐπεὶ τὸ ἀέτωμα ὀνομαζόταν καὶ αἰτός, ἐπικράτησε νὰ λέγονται ἐναέτια, δηλαδὴ ἐντὸς τοῦ αἰετοῦ, τὰ γλυπτὰ πού κοσμοῦσαν τὸ τύμπανό του.

Νόμισμα τῆς Πέργης τῆς Παμφυλίας (98 – 117 μ.Χ.).

Στὴν ἱστορία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ πώρινος δωρικὸς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ ἐπονομαζόμενος Ἑκατόμπεδον, πού ὀρθωνόταν στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα, εἰκάζεται ὅτι ἔφερε στὰ ἀετώματά του, πρῶτος αὐτός, ἄλλη διακόσμηση ἀπὸ τὸν αἰτό. Λεῖψανα τῆς διακόσμησης αὐτῆς (ἔκτυπα πώρινα χρωματισμένα ἀνάγλυφα, ὅπως ἓνα τρισώματο τέρας, ὁ Ἡρακλῆς φονεύων τὸν Τρίτωνα κ.ἄ.) βρέθηκαν διασκορπισμένα στὴ γύρω περιοχή. Αὐτὰ τὰ λεῖψανα εἶναι

Ἡ πάλῃ Ἡρακλῆ καὶ Τρίτωνα (πάνω) καὶ ὁ Τρισώματος δαίμων (κάτω) ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ καὶ τὸ δεξιό, ἀντίστοιχα, τμήμα ἀετώματος ἀρχαῖου ναοῦ τῆς Ἀκρόπολης (560-550 π.Χ.), Μουσεῖο Ἀκροπόλεως, Ἀθήνα.

σημαντικότερα, γιατί ἄλλοι δωρικοὶ ναοί, σύγχρονοι περίπου τοῦ Ἑκατόμπεδου, δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν γλυπτὲς διακοσμήσεις. Στὴν Ἑλλάδα βρῖσκουμε μὲν ἀετώματα τοῦ ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα (βλ. π.χ. τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς ἀπὸ τὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Κέρκυρα), ὅλα

ὅμως εἶναι μεταγενέστερα τοῦ Ἑκατόμπεδου. Πολὺ ἀργότερα ἄρχισαν νὰ κοσμοῦνται τὰ αἰετώματα μὲ μεγάλες συνθετικὲς παραστάσεις πλήρεις τεχνικῆς τελειότητος ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικῆς καὶ συνάμα ποιητικῆς ἑξαρχῆς. Συνήθως ἀποτελοῦσαν διάφορες μυθολογικὲς συνθέσεις πού εἶχαν σχέση μὲ τὴ θεότητα, στὴν ὁποία ἦταν ἀφιερωμένος ὁ ναός, καὶ πολλὰς φορὲς σὲ μῆκος ἀναπτύγματος τὰ τριάντα μέτρα.

Ἡ Γοργὼ ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ δυτικοῦ αἰετώματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Κέρκυρα (περ. 580 π.Χ.), Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Κέρκυρας.

Ὁ αἰετὸς θεωρήθηκε ἀνέκαθεν ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοῦ λαοῦ τοῦ γνωστοῦ σὲ μᾶς ἀρχαίου κόσμου ὡς τὸ πτηνὸ τῶν θεῶν. Παγκοσμίως θεωρεῖται οὐράνιο καὶ συγχρόνως ἡλιακὸ σύμβολο, σύμβολο συνδεδεμένο μὲ τὶς ἡλιακὲς πνευματικὲς δυνάμεις. Λόγω τῆς ὀξείας ὄρασίνης του, παρομοιάζεται μὲ τὸν ὀφθαλμὸ «ὅς τὰ πάνθ' ὀρά» καὶ ἐπομένως ἐκπροσωπεῖ τὸ Θεῖον. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ σύμβολο πνευματικῆς ἀρχῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὑπῆρξε –ἀργότερα– καὶ σύμβολο βασιλικῆς ἐξουσίας. Στους Ἕλληνες εἰδικότερα, ταυτίστηκε δικαίως μὲ τὸν Δία, «βατῆρα οἰωνῶν» (δηλαδὴ ποιμένα αἰετῶν), ἀφοῦ ποῖος ἄλλος στὸ Δωδεκάθεο ἀπὸ τὸν Δία συγκέντρωνε στὸ πρόσωπό του τὴν ὑπάτη πνευματικὴ καὶ βασιλικὴ ἐξουσία; Στὸν δὲ χριστιανισμό, ὁ αἰετὸς ἀποτελεῖ τὸ σύμβολο ἑνὸς ἀπὸ τοὺς τέσσερις εὐαγγελιστὲς, τοῦ Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου, καὶ συνθέτει μαζὶ μὲ τὰ σύμβολα τῶν ἄλλων τριῶν (ἤτοι, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασα ἀποψη: τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὸν Ματθαῖο, τὸν λέοντα γιὰ τὸν Μάρκο καὶ τὸν ταῦρο γιὰ τὸν Λουκᾶ) τὸ «Τετράμορφο»^[12] ὅπως ὁ Εἰρηναῖος (2ος μ.Χ. αἰ.) χαρακτήρισε τὸ συνδυασμὸ τῶν τεσσάρων συμβολικῶν ζώων τοῦ Ἰεζεκιήλ (α', 5-10)^[13] καὶ τῆς Ἀποκάλυψης (δ', 6-7).^[14]

Ἐφόσον, λοιπόν, στὸ αἰετῶμα ἑνὸς ναοῦ ἀπεικονιζόταν, κατὰ

τὸν ἀρχαιότερο τρόπο διακόσμησής του, ἕνας αἰετός, οἱ πλαῖνες κιονοστοιχίες τοῦ ναοῦ, ποὺ ὀνομάζονταν, ὅπως προαναφέρθηκε, πτερὰ, ἀποτελοῦσαν τὶς πτέρυγες του. Δὲν εἶναι βέβαια τυχαῖο ποὺ μέχρι σήμερα οἱ ἄνθρωποι στὴ Δύση ἐξακολουθοῦν νὰ κάνουν λόγο γιὰ τὶς πτέρυγες ἑνὸς νοσοκομείου, ἃς ποῦμε, ἢ ἑνὸς ἀνακτόρου ἢ ἄλλου δημόσιου κτιρίου, χωρὶς ὥστόσο νὰ ἔχουν ποτὲ σκεφτεῖ γιὰτὶ νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ παράλογος τοῦτος ὅρος γιὰ ἕνα οἰκοδόμημα, ὅρος ποὺ ὅμως δὲν τοὺς ξενίζει, ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ ἔχει γίνει συνήθης στὴ χρῆση του. Ὁ ἀρχαιοελληνικὸς ναὸς παριστάνει λοιπὸν ἕναν ἱπτάμενο αἰετό, ὁ ὁποῖος ὥστόσο φέρει, ἐπάνω σὲ ἕνα σῶμα, δύο κεφαλές, ἀφοῦ ἔχει δύο αἰετώματα. Ἐπομένως, ὁ ἀρχαιοελληνικὸς ναὸς καὶ ἰδίως ὁ δίπτερος, στὴν ὑπέρτατη πραγμάτωσή του, συμβολίζει μυστικά, κρυπτικά, ἕναν Δικέφαλο Ἀετό, τὸ ἐννοηματικὸ τοῦτο σύμβολο τοῦ πνεύματος. Ὡστε ὁ ναὸς στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἕνα ἀπλὸ ἀρχιτεκτόνημα ὅπου ὁ κάθε πιστὸς νὰ μπορεῖ νὰ ἐκφράζει τὸ θρησκευτικὸ του συναίσθημα, ἀλλὰ ὡς ἐσωτερικὴ ὑπόσταση εἶναι ἡ Ἰδέα ἑνὸς πνευματικοῦ διπολικοῦ ὄντος.

Στὴν ἐλληνικὴ τέχνη, ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς ἐμφανίζεται - ἀπροκάλυπτα- ἤδη ἀπὸ τὸν ΙΣΤ' π.Χ. αἰῶνα ὡς τμῆμα χρυσοῦ μυκηναϊκοῦ περιδέραιου ποὺ φυλάσσεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο στὴν Ἀθήνα, καὶ λέμε «ἀπροκάλυπτα», ἐπειδὴ τὸ ἐν λόγω ὕψιστο σύμβολο ἐμφανίζεται καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα μόνο κρυπτικά, ὅπως σὲ μυκηναϊκὸ τάφο τῆς Κύπρου, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν ΙΑ' π.Χ. αἰῶνα, ὑπὸ τὴ μορφή δύο αἰετῶν καθισμένων στὴν κορυφὴ ἑνὸς σκῆπτρου. Σύμφωνα πάλι μὲ τὸν περιηγητὴ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνα Παυσανία, «στὴν πιὸ ψηλὴ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ [τοῦ Λυκαίου ὄρους στὴν Ἀρκαδίαν] ὑπάρχει βωμὸς τοῦ Λυκαίου Δία, ἀποτελούμενος ἀπὸ σωρὸ χύματος. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου εἶναι ὁρατὸ ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό [ὑψους 1.421 μ.]. Μπροστὰ στὸ βωμό, στ' ἀνατολικά, ὑψώνονται δύο κίονες, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχαν παλαιότερα αἰετοὶ ἐπίχρσοι». ^[15] Μέχρι σήμερα σώζονται οἱ βάσεις τῶν δύο τούτων κίωνων. Ἐξάλλου, οἱ Δελφοί, οἱ «γαῖς ὀμφαλὸς» κατὰ τὸν Πίνδαρο καὶ τοὺς τραγικούς, συνδέονται μὲ τὴν παρουσία τοῦ Δικέφαλου Ἀετοῦ. Σύμφωνα μὲ πολὺ γνωστὸ θρύλο, ^[16] προκειμένου ὁ Ζεὺς νὰ καθορίσει τὸ κέντρο τῆς Γῆς, ἐξαπέλυσε ἀπὸ τὰ πέρατά της στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση δύο ἐξίσου γρήγορους αἰετοὺς, ποὺ συναντήθηκαν στοὺς Δελφούς. Τὸ σημεῖο ἀκριβῶς ὅπου ταυτίστηκαν οἱ οὐρὲς τοὺς ἦταν ὁ Ὀμφαλὸς ὅπου, σὲ ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος τούτου, οἱ κάτοικοι ἔστησαν δύο χρυσοὺς αἰετοὺς ποὺ πλαισίωναν ἕναν μαρμάρينو λίθο. ^[17] Βασιζόμενος σὲ αὐτὸν τὸ θρύλο, ὀνόμασε ὁ Πίνδαρος τὴν Πυθίαν «Διὸς αἰετῶν πάρεδρον». ^[18]

Εἰς ἐπίρρωσιν ὅλων αὐτῶν, ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν δύο ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα ποὺ ὑποδηλώνουν, ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς τέχνης, τὴ σύνδεση τοῦ Ὀμφαλοῦ μὲ τὸν Δικέφαλο Ἀετό, ἔστω καὶ κρυπτικά ὑπὸ τὴ μορφή δύο αἰετῶν. Τὸ πρῶτο φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο τῆς Σπάρτης (ὑπ' ἀριθ. 468), ὅπου καὶ βρέθηκε, ἂν καὶ προέρχεται ἀπὸ κάλλιστο ἀττικὸ ἐργαστήρι. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τούτου εἰκονίζεται ὁ Απόλλων κιθαρωδός, δηλαδή ὁ Πύθιος, καὶ ἀντικριστὰ του ἡ Ἄρτεμις σπένδουσα. ^[19] Στὴν ἀρχαιότητα, σπονδὴ ὀνομαζόταν ἡ τελετουργικὴ πράξη κατὰ τὴν ὁποία ἔχυναν κατὰ

προτίμηση κρασί ἢ ἄλλο ὑγρὸ ἀπὸ ἀγγεῖο ἢ κύπελλο στὴ γῇ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ ἢ τῶν θεῶν στὴ διάρκεια ἱεροτελεστιῶν ἢ συνθηκολογήσεων. Ἀνάμεσά τους, στὰ πόδια τους, ὑπάρχει ὀμφαλός, φρουρούμενος στὴ βάση του ἀπὸ δύο ἀντικριστὰ εὐρισκόμενους αἰετοὺς, οἱ ὁποῖοι ὁμῶς κοιτάζουν ὁ ἓνας πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὁ ἄλλος πρὸς δυσμάς.^[20] Στὸ δεύτερο ἀνάγλυφο τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνα, πού βρέθηκε στὴν Αἶγινα καὶ φυλάσσεται στὸ ἐκεῖ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, εἰκονίζεται καὶ πάλι ὁ Απόλλων κιθαρωδὸς νὰ στέκεται κατ' ἐνώπιον στὸ δεξιὸ μέρος μέσα σὲ πλαίσιο, ἀποτελούμενο ἀπὸ παραστάδες μὲ ἐπιστύλιο. Στὸ ἀριστερὸ του κρατáει λύρα καὶ στὸ δεξιὸ του φιάλη, μὲ τὴν ὁποία κάνει σπονδὴ πάνω ἀπὸ δελφικὸ ὀμφαλό, καλυμμένο μὲ ἀγρηνό, πάνω στὸν ὁποῖο στέκονται οἱ δύο αἰετοὶ τοῦ δελφικοῦ μύθου στραμμένοι ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλο, ἀλλ' ἀποστρέφοντες τὸ κεφάλι τους πρὸς τὰ δύο σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα ἀπ' ὅπου κατὰ τὸ μῦθο πέταξαν. Στ' ἀριστερὰ εἰκονίζεται ἄντρας ἱκέτης, κατὰ τὰ παραδεδεγμένα πολὺ μικρότερος στὸ ἀνάστημα ἀπὸ τὸν θεό.^[21] Σύμφωνα ἐπίσης μὲ ἄλλη παράδοση, στὴν οἰκία ὅπου γεννήθηκε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κάθισε ζευγὸς αἰετῶν. Στὴ δὲ πόλη Τάξιλα, στὸ σημερινὸ Πακιστάν, τὴν ὁποία ἐπισκέφτηκε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, σώζεται ναὸς τοῦ Δικέφαλου Ἀετοῦ, πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἐπιγόνων.

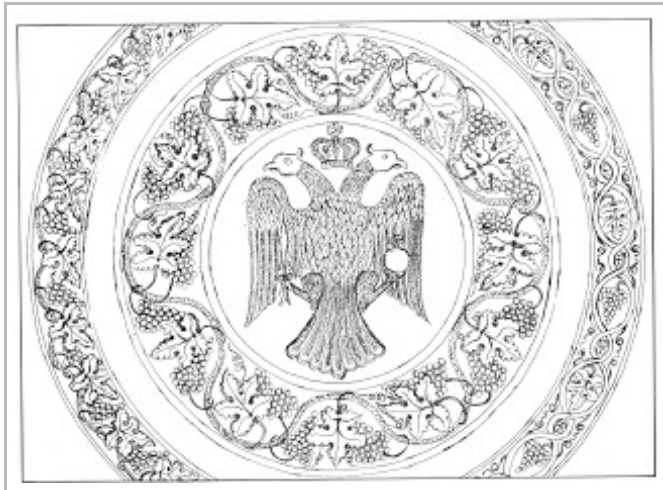

Ἀριστερά: Ὁ ναὸς τοῦ Δικέφαλου Ἀετοῦ, Σιρκάπ (Τάξιλα), Πακιστάν. Δεξιά: Λεπτομέρεια ἀπὸ τὰ θωράκια τοῦ ναοῦ μὲ ἐκτυπὴ παράσταση Δικέφαλου Ἀετοῦ.

Ὅπως ἀναφέρεται σὲ χριστιανικὲς μυστικὲς παραδόσεις, ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο (280/88-337 μ.Χ.) ὡς ἱερὸ σύμβολο τῶν μεμνημένων, οἱ ὁποῖοι θὰ ὑποστήριζαν τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία στὸ ἔργο της. Πολλοὶ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, καὶ πάντως οἱ πιὸ ξακουστοί, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς (1081-1118) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' Παλαιολόγος (1449-1453), ὑπῆρξαν ἀρχηγοὶ μιᾶς μνητικῆς Ἑταιρείας, ἐκείνης τῶν Ἀδελφῶν τῆς Ἀνατολῆς, τῆς ὁποίας ἐσωτερικὸ ἔμβλημα ἦταν ὁ Δικέφαλος Ἀετός. Γι' αὐτό, ὁ ἱμπεράτορας ἦταν βαθμὸς καὶ ἀξίωμα τῆς ἐν λόγω Ἑταιρείας. Ὅμως καὶ ἐξωτερικὰ ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς ἔγινε ἔμβλημα τῆς θεοκρατικῆς ἀποστολῆς τοῦ Βυζαντίου -καὶ ὄχι σύμβολο ἐξουσίας ὅπως ἐσφαλμένα θεωρήθηκε- ἐπὶ Ἀνδρόνικου Β' Παλαιολόγου (1282-1328). Οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι δὲν κάνουν βέβαια λόγο γιὰ Δικέφαλο Ἀετό, ἀφοῦ αὐτὸς ἀποτελοῦσε ἐσωτερικὸ ἔμβλημα μνητικῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ γιὰ «βασιλικούς αἰετοὺς» ἢ «διπλοὺς

ἀετούς». Οἱ βυζαντινοὶ ὁμῶς αὐτοκράτορες, φέροντάς το στὸ στήθος τους, ἀπέτιαν φόρο τιμῆς πρὸς τὴν ἱερὴ τούτῃ ἐμβληματικὴ εἰκόνα.

Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Βασιλεύουσας, ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς υἱοθετήθηκε ὡς ἔμβλημα τῆς σκλαβωμένης Ἐκκλησίας, καὶ ἡ λαϊκὴ παράδοση τὸ διέσωσε ὡς σύμβολο σύνδεσης τοῦ ἔθνους μὲ τὸ Βυζάντιο. Γι' αὐτό, πάμπολλους δικέφαλους ἀετούς βρίσκουμε σὲ λαϊκὰ κεντήματα καὶ ὑφαντά (π.χ. τὰ κρητικά), σὲ ξυλόγλυπτα ἔπιπλα (π.χ. τὰ σκυριανά), σὲ πέτρινα ἢ μαρμάρινα ἀνάγλυφα (π.χ. τὰ τήνιακα ὑπέρθυρα), στὴ γιαννιώτικη ἀργυροχοΐα κ.λπ., ἀφοῦ μετὰ τὴν ὑποδούλωση τοῦ Γένους ὁ ἱερὸς Δικέφαλος καθίσταται ἐπίσης ἀλληγορικὴ εἰκόνα τῆς ἐθνικῆς Ἰδέας, ἡ ὁποία ἀποδείκνυε τὸ ἀδιάσπαστο τῆς ἐλληνικῆς συνοχῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.

Ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς μὲ τὸ ἀμπέλι, μοτίβο πὺν κυριάρχησε στὴν Ἡπειρο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δεσποτάτου (1204-1337).

Παραμένοντας, λοιπόν, στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, βλέπουμε πῶς ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς ἀπετέλεσε ἐπὶ αἰῶνες, περισσότερο ὁμῶς στὰ χρόνια τοῦ ὕστερου, τοῦ θνήσκοντος Βυζαντίου καθὼς καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, ἐθνικὸ, θὰ ἔλεγε κανεῖς, ἀλλὰ καὶ συνάμα θρησκευτικὸ σύμβολο, πὺν συμπτκνώνει ἐπιπλέον ὑψηλότατη μυστικὴ δοξασία -δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐδῶ στὴν ἐρμηνεία της-, ἡ ὁποία συνεγείρει τὸν ἀπανταχοῦ Ἕλληνα, ἀκόμα κι ὅταν γνωσιολογικὰ τὴν ἀγνοεῖ, γιατί ἀπλούστατα τὴ βιώνει. Στὴν ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων παραμένει μέχρι σήμερα χαραγμένο ἀνεξίτηλα ὡς σύνθημα ἀναγέννησης τοῦ ἐλληνισμοῦ. Τοῦτο αἰτιολογεῖ τὴ σθεναρὴ ἐπιβίωση μιᾶς μυθολογικῆς, φαινομενικὰ, συμβολικῆς εἰκόνας, ἐπιβίωση πὺν ὀφείλεται βέβαια στὴν ἀρχετυπικὴ καὶ ὕψιστα πνευματικὴ ἀξία της.

Γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὸν ἀρχαιοελληνικὸ ναὸ καὶ βάσει ὅσων προαναφέρθηκαν, αὐτὸς συμβόλιζε, κατὰ κάποιον τρόπο, ἓνα ὄχημα ἑτοιμο γιὰ ἀστρικὰ ταξίδια, καὶ ὁ πιστὸς πὺν εἰσερχόταν στὸ ναὸ μπορούσε νὰ μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸν Δικέφαλο Ἀετὸ στὸν πνευματικὸ Ὀλυμπο. Στὸν ἀρχαῖο ναὸ προαπεικονίστηκε, λοιπόν, τὸ ὕψιστο τοῦτο σύμβολο πνευματικῆς ἀρχῆς, σύμβολο, μεταξὺ ἄλλων, ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σκότους καὶ πτήσης πρὸς τὴν πνευματικὴ ἐλευθερίαν· σύμβολο ἐπίσης χριστιανικὸ, τὸ ὁποῖο μὲ

τρόπο τόσο εὐρηματικό, ὑψηλὸ καὶ κρυπτικὸ ἀπέδωσε ἡ Ὁρθοδοξία, μόνη αὐτὴ ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ δόγματα. Συγκεκριμένα, ἡ ὁρθόδοξη εἰκονογραφία τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου ἀπεικονίζει τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστὴ ὡς πτερωτὸ ὃν μὲ τεράστιες φτεροῦγες ποὺ φτάνουν ὡς τὴ γῆ καὶ μὲ δύο κεφαλές, ἢ μία μέσα σὲ πινάκιο.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (πρῶτο ἡμισὶν 16ου αἰ.), φορητὴ εἰκόνα, 24,8x17,8 ἐκ., κρητικὸ ἔργαστήριον, Μουσεῖο Ἑρμιτάζ, Πετρούπολη.

Ἡ μόνη ἄλλη χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀπεικόνισης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἀγιογραφία τοῦ ἱεροῦ Δικεφάλου, στὴ θήλεια ὅμως ἐκφρασὴ του, εἶναι ἐκείνη τῆς ἀγίας Παρασκευῆς, ἢ ὅποια παριστάνεται, πιὸ ὑπαινικτικά, μὲ δύο κεφαλές ἐπίσης, ἀφοῦ κατὰ κανόνα κρατᾷ ἓνα πινάκιο ποὺ περιέχει τὰ δύο μάτια τῆς ἡ σπανιότατα ἓνα δεῦτερο κεφάλι. Σημειωτέον, ἐξάλλου, ὅτι σὲ ἡμιθόλιο τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, στὸ χωρὸ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, σώζεται τοιχογραφία χρονολογούμενη ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα, στὴν ὁποία εἰκονίζεται ὁ Θεῖος Λόγος, ὁ Ὡν, μὲ πτέρυγες αἰτοῦ, σημαίνοντας ὅτι ὁ Δικέφαλος Ἀετὸς γίνεται Μονοκέφαλος. Ὁ Ἑλληνας Λόγος ἐνοποιεῖ τὶς ἀντιθέσεις.

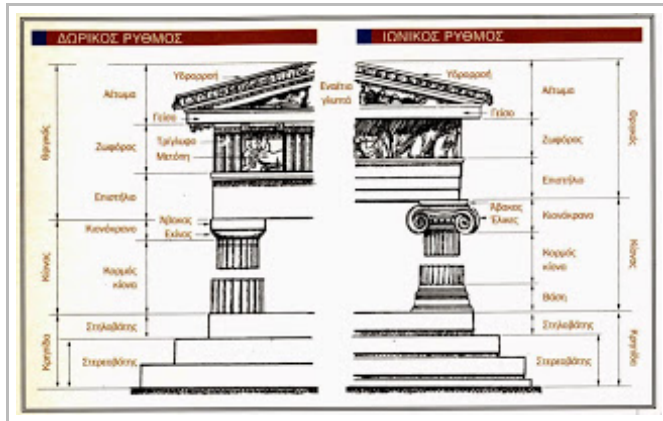

Ἡ ἁγία Παρασκευή, φορητὴ εἰκόνα σύγχρονης ἐποχῆς, προερχόμενη ἀπὸ τὸ ἁγιογραφεῖο τῆς Μονῆς Ὁσίου Μελετίου Ἀττικῆς.

Σημειώσεις

1. Κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, *μέγαρον* ἐκαλεῖτο ἡ αἴθουσα ὑποδοχῆς στὸ μυκηναϊκὸ παλάτι, ἡ κύρια καὶ εὐρυχωρότερη αἴθουσα τῆς οἰκίας, στήν ὁποία δεξιωνόταν ὁ οἰκοδεσπότης τοὺς ξένους. Τέσσερις ξύλινοι κίονες, ἀπὸ κορμούς κυπαρισσιῶν, βάσταζαν τὴ στέγη τῆς πελώριας αὐτῆς αἴθουσας, στὸ κέντρο τῆς ὁποίας ὑπῆρχε μία μεγάλη κυκλικὴ ἐστία, πού οἱ ποιητὲς καὶ οἱ φιλόσοφοι καλοῦν ὀμφαλόν. Ἐξάλλου ὑπῆρχε ἐκεῖ καὶ ὁ βασιλικὸς θρόνος. Τὰ καλύτερα σωζόμενα *μέγαρα* εἶναι τῆς Τίρυνθας (ἐπιφάνειας σχεδὸν 115 τ.μ.) καὶ τῶν Μυκηνῶν, πού καταστράφηκε τὸ 1220 π.Χ. Ὁ τύπος τοῦ προϊστορικοῦ τούτου *μεγάρου* τῶν βασιλέων καὶ τῶν εὐγενῶν ἐνδέχεται νὰ χρησίμευσε ὡς ἀρχέτυπο τῶν ἀρχαιότερων ναῶν. Ἔτσι τὸ *μέγαρον* ἀπέβη ἡ κατοικία τῶν θεῶν, ἀφοῦ τροποποιήθηκε βέβαια ὁ ἀρχικὸς τύπος σύμφωνα μὲ τις νέες ἀνάγκες. Ἀντὶ λοιπὸν τῶν τεσσάρων ἐσωτερικῶν κιόνων, τὸ *μέγαρον-ναὸς* εἶχε δύο μόνο κίονες στήν πρόσοψη, ἡ δὲ ἐστία, ὁ βωμὸς μετατέθηκε πρὸ τοῦ ναοῦ. Ὁ ἀρχαιότερος ναὸς τοῦ τύπου τοῦ *μεγάρου* εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας στήν Ὀλυμπία, τὸ λεγόμενο *Ἡραῖον*, πού ἀποτελεῖ τὸν συνεκτικὸ κρίκο μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν κτισμάτων καὶ τῶν ἐλληνικῶν ναῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. [Πίσω](#)
2. Γιὰ τὸ ναὸ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος στὶς Βᾶσες, πρβλ στὸ ἴδιο blog τὸ ἄρθρο μου «Ἀπόλλων Σωτήρ, ὁ Ἑλληνας Λόγος». [Πίσω](#)
3. «Pseudodipteros autem sic conlocatur, ut in fronte et postico sint columnae octonae, in lateribus cum angularibus quinae denae. Sint autem parietes cellae contra quaternas columnas medianas in fronte et postico. Ita duorum inter columnarum et imae crassitudinis columnae spatium erit ab parietibus circa ad extremos ordines columnarum. Huius exemplar Roma non est, sed Magnesia Dianae Hermogenis Alabandei et Apollinis a Menesthe facta», Vitruvius, *De Architectura*, III,

4. Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, ή περιγραφή ενός αρχαίου ναού περιλαμβάνει τὸ ρυθμὸ (π.χ. δωρικός κ.ἄ.), τὸν ἀριθμὸ τῶν κιόνων στήν πρόσοψη του (π.χ. τετράστυλος κ.ἄ.) καὶ τὴν ὑπαρξή ἢ μὴ πτερῶν (π.χ. ἄπτερος ἢ μονόπτερος κ.ἄ.). Ἐτσι, λόγου χάριν, ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο χαρακτηρίζεται ὡς δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἑξάστυλος καὶ περίπτερος, ἐνῶ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, τετράστυλος καὶ ἄπτερος. [Πίσω](#)

12. Τὰ τέσσερα αὐτὰ συμβολικὰ ζῶα ζωγραφίζονταν ἀρχικὰ μόνον
τους (βλ. π.χ. τὸ ἀψιδωτὸ ψηφιδωτὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνα στὴ
Santa Pudenziana τῆς Ρώμης), ὅμως βραδύτερα ἄρχισαν νὰ
ζωγραφίζονται δίπλα στὸν ἀντιστοιχοῦντα στὸ καθένα τους
εὐαγγελιστὴ, ὅπως π.χ. στὶς περίφημες ψηφιδωτὲς εἰκόνες τοῦ 6ου
αἰῶνα στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννας. [Πίσω](#)

Ψηφιδωτὸ ὅπου εἰκονίζονται τὰ τέσσερα συμβολικὰ ζῶα τῶν Εὐαγγελιστῶν (4ος αἰ.), στὴν κόγχη τοῦ ναοῦ τῆς Σάντα Πουντεντσιάνα, Ρώμη.

13. «Καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων· καὶ αὕτη ἡ ὄρασις αὐτῶν· ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ’ αὐτοῖς, ⁶καὶ τέσσαρα πρόσωπα τῷ ἐνί, καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἐνί. ⁷καὶ τὰ σκέλη αὐτῶν ὀρθά, καὶ πτερωτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν, καὶ σπινθῆρες ὡς ἐξαστράπτων χαλκός, καὶ ἐλαφραὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν. ⁸καὶ χεὶρ ἀνθρώπου ὑποκάτωθεν τῶν πτερύγων αὐτῶν ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη αὐτῶν· καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν τῶν τεσσάρων ⁹οὐκ ἐπεστρέφοντο ἐν τῷ βαδίζειν αὐτά, ἕκαστον κατέναντι τοῦ προσώπου αὐτῶν ἐπορεύοντο. ¹⁰καὶ ὁμοίωσις τῶν προσώπων αὐτῶν· πρόσωπον ἀνθρώπου καὶ πρόσωπον λέοντος ἐκ δεξιῶν τοῖς τέσσαρσιν καὶ πρόσωπον μόσχου ἐξ ἀριστερῶν τοῖς τέσσαρσιν καὶ πρόσωπον αἰετοῦ τοῖς τέσσαρσιν».[Πίσω](#)

14. «...· καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν· καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἀνθρώπου, καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον αἰετῷ πεταμένῳ».[Πίσω](#)

15. «Ἔστι δὲ ἐπὶ τῇ ἄκρᾳ τῇ ἀνωτάτῳ τοῦ ὄρους γῆς χῶμα, Διὸς τοῦ Λυκαίου βωμός, καὶ ἡ Πελοπόννησος τὰ πολλὰ ἐστὶν ἀπ’ αὐτοῦ σύνοπτος· πρὸ δὲ τοῦ βωμοῦ κίονες δύο ὡς ἐπὶ ἀνίσχοντα ἐστήκασιν ἥλιον, αἰετοὶ δὲ ἐπ’ αὐτοῖς ἐπίχρυσοι τὰ γε ἔτι παλαιότερα ἐπεποίηντο. Ἐπὶ τούτου τοῦ βωμοῦ τῷ Λυκαίῳ Διὶ θύουσιν ἐν ἀπορρήτῳ· πολυπραγμονῆσαι δὲ οὐ μοι τὰ ἐς τὴν θυσίαν ἡδὺν ἦν, ἐχέτω δὲ ὡς ἔχει καὶ ὡς ἔσχεν ἐξ ἀρχῆς», Ἀρκαδικά, 38.7 (βλ. Πανσανίου Ἑλλάδος περιήγησις. Ἀχαϊκὰ καὶ Ἀρκαδικά, μτφρ. Νικ. Δ. Παπαχατζῆ, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε., Ἀθήνα 2004, τόμ.4, σελ. 348).

[Πίσω](#)

16. «..., καὶ ἐκάλεσαν τῆς γῆς ὀμφαλόν, προσπλάσαντες καὶ μῦθον ὃν φησι Πίνδαρος, ὅτι συμπέσοιεν ἐνταῦθα οἱ αἰετοὶ οἱ ἀφεθέντες ὑπὸ τοῦ Διός, ὁ μὲν ἀπὸ τῆς δύσεως ὁ δ’ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, οἱ δὲ κόρακάς φασι. Δείκνυται δὲ καὶ ὀμφαλὸς τις ἐν τῷ ναῷ τεταινιωμένος καὶ ἐπ’ αὐτῷ αἱ δύο εἰκόνες τοῦ μύθου», Στράβων, Γεωγραφικῶν Θ’ (Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα), C.419. [Πίσω](#)

17. «Τὸν δὲ ὑπὸ Δελφῶν καλούμενον Ὀμφαλὸν λίθου πεποιημένου λευκοῦ, τοῦτο εἶναι τὸ ἐν μέσῳ γῆς πάσης αὐτοῖ τε λέγουσιν οἱ Δελφοὶ

καὶ ἐν ᾧδῃ τινι Πίνδαρος ὁμολογοῦντά σφισιν ἐποίησεν», Πausanias, Φωκικά, 16. 3. [Πίσω](#)

18. Πίνδαρος, Πυθιονικός Δ' (Ἀρκεσιλάω Κυρηναίω ἄρματι), 4. [Πίσω](#)

19. Στὴν ἀρχαιότητα, σπονδὴ ὀνομαζόταν ἡ τελετουργικὴ πράξις κατὰ τὴν ὁποία ἔχυναν κατὰ προτίμησιν κρασί ἢ ἄλλο ὑγρὸ ἀπὸ ἀγγεῖο ἢ κύπελλο στὴ γῆ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ ἢ τῶν θεῶν στὴ διάρκεια ἱεροτελεστιῶν ἢ συνθηκολογήσεων. [Πίσω](#)

20. Βλ. Paul Wolters στὸ *Mitteilungen des Kaiserlich-Deutschen Archaeologischen Instituts, Athenische Abteilung*, τόμ. 12, Verlag von Karl Wilberg, Athen 1887, σσ. 378-383, πίν. XII. Ἐπίσης Ulrich Hausmann, *Griechische Weihreliefs*, Walter de Gruyter & Co./Berlin 1960, σ. 65, πίν. 35. [Πίσω](#)

21. Βλ. Ἰωάννης Ν. Σβορώνος, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, περιοδικὸν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδος τρίτη, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, Ἀθήνησι 1912, σσ. 254-255, πίν. 22. [Πίσω](#)

*Πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ ΠΑΡΟΔΟΣ, τχ 17, [Δεκ. 2007], σσ. 1914-1922.

Δεν υπάρχουν σχόλια:

Δημοσίευση σχολίου

Πληκτρολογήστε το σχόλιό σας...

Υποβολή σχολίου ως: Λογαριασμός G

Δημοσίευση

Προεπισκόπη

[Αρχική σελίδα](#)

Εγγραφή σε: [Αναρτήσεις \(Atom\)](#)